

A GAZDASÁGI SZANKCIÓK AZ ÁTALAKULT NEMZETKÖZI RENDSZERBEN¹

CSABA László²

KIVONAT: A tanulmány tíz pontba szedve fogalmazza meg azokat a főbb meglátásokat, amiknek a révén a 21. század átalakult világrendjében a nemzetközi kapcsolatok irodalma által alaposan feldolgozott szankciókat alkalmazzák. Azt a kérdést járjuk körül, hogy mikor és milyen alapon minősülnek a szankciók hatásosnak vagy hatástalannak, és e szélesebb ívű felismerésekből mi következik az Oroszország elleni nyugati szankciókra nézve. AZ elemzés hangsúlyozottan magyar szempontú, hiszen a világpolitikai összefüggéseket az elemző irodalom és a napi sajtó is alaposan feldolgozta.

A nemzetközi kapcsolatok új, konfrontatív szakaszát rendszerint Vlagyimir Putyinnak a müncheni biztonságpolitikai konferencián elmondott, eredetiben és fordításban, nyomtatva és online elérhető beszédéhez kötik. A TASSZ orosz hírügynökség február 10-én vagyis két héttel Ukrajna lerohanása előtt emlékeztetett a 15 évvel korábban megfogalmazottakra, ami számos – sokszor elemzett – megnyilatkozás mellett világosan értésre adta a hitetlenkedő közönségnek, hogy a cári birodalmi gondolat visszatért. A magát az ikertornyok elleni támadásban még nyugati államként meghatározó nukleáris hatalom/Csaba, 2004/ visszatért a hagyományaihoz.

A szavakat tettek követték. 2008 aug 1-22 között történt meg Dél-Oszétia és Abházia megszállása, és a két elszakított terület 'önállóságának' elismerése. Ez egyértelműen a második világháborút követő nemzetközi rendet felborító, egyoldalú, erőszakra épülő lépés volt, amire a nyugati hatalmak csak szóban válaszoltak.

A második lépés az arab tavaszhoz köthető. Szíriában 2011 márciusában indult – szaúdi, angol és amerikai segítséggel – felkelés az Asszad diktatúra ellen. Igaz, az orosz haderő formálisan és nyíltan csak 2015-től és formálisan csak egy fél évre vált hadviselő féllé, de ez a lépés azt mutatta, hogy az 1989-es afganisztáni vereség tanulságait elfelejtették. A teheráni és jaltai megállapodásokon egyszerűen átlépve Oroszország – immár a nemzetközi rendszerbe ágyazott, civilizált hatalomként – formálisan is hadviselő féllé vált egy Kelet-Európán kívüli konfliktusban, nemcsak szakértőket küldött, mint egykor az afrikai, ázsiai és latin-amerikai szövetségesekhez. A hadakozás a 2020.márciusi Idlib-i

¹ Az írás a Világgazdasági Tudományos Tanács 2022.június 23-i ülésén elhangzott előadás és vita alapján készült. Köszönettel tartozom a résztvevők és Szelényi Iván észrevételeiért, a szokásos megszorításokkal.

² Az MTA rendes tagja, egyetemi tanár/Közép-európai Egyetem és Budapesti Corvinus Egyetem.

tűzszünettel elvileg véget ért, az orosz katonai jelenlét azonban – a törökökkel kialakuló rendszeres feszültségek ellenére – mesze nem.

Végül harmadikként említhetjük Ukrajna szervezett, tartós és célzott destabilizálását, az 1990 után létrejött írott és íratlan szabályrend durva megsértésével, a fedett műveleteket éveken át letagadva/ennek hatását az internet, a műholdak és a mobiltelefonok világában mindenki meg tudja ítélni/. A méltóság forradalmának is nevezett oroszellenes fordulat, 2014 februárját követően Oroszország megszállta és 2014.márc.18-án egy fiktív népszavazást követően elcsatolta a Krím félszigetet. Ugyanakkor előbb destabilizálta, majd kisebb részben katonailag megszállta a Donyeci medencét és Luhanszkot, bábkormányokat felállítva. Technikai értelemben e keleti területeken és a Krím környékén azóta sosem volt béke.

2022.február 24-én az orosz hadsereg – mintegy ötszörös számbeli fölényére építve – átkaroló hadműveletet indított Ukrajna ellen. Úgy tűnik, a Kreml hitelt adott saját propagandájának, ami szerint az amerikai évszázadnak vége, Kína veszi át a helyét a nemzetközi rendszerben³. Ha ez így van, az 'amerikai szempontok' – szuverenitás, emberi jogok – leértékelődnek, megsértésük lehetséges, sőt orosz szempontból szükségszerű is. Az e vízióra alapozott villámháborús terv azonban alig néhány hét alatt összeomlott, az orosz erőket Kijev és Harkov mellől vissza kellett vonni. Három kisebb jelentőségű város kivételével nem sikerült területet foglalni, az atomerőművek -Csernobil és Zaporozsje – környéki lövöldözést pedig a hozzáértő orosz hadvezetés korlátozta. Mai ismeretek szerint a fegyveres konfliktus még hosszú hónapokig tarthat, miközben az orosz fizetésképtelenségről időről-időre cikkezik a pénzügyi sajtó.

Ez a kontextus, amiben a gazdasági szankciók kérdése fölmerül. A gazdasági szankciók a katonai összecsapást megelőző és helyettesítő intézkedéseknek tekinthetők, amiket nem szokás üzleti költség-haszon alapon mérlegelni. A szankcióknak kiterjedt és alapos irodalmuk van/van Bergeijk, szerk., 2021, Asida, szerk., 2021, és a hazai szerzők /Dunay és társai, 2019, Deák, 2021/ is behatóan vizsgálták az alkalmazás feltételeit. Egyetértés van abban, hogy a szankciók sikerességét – mértékegység hiányában – lényegében nem lehet meghatározni. Az egyik pólus lenne az, hogy a siker mércéje a megtámadott rendszer összeomlása. A másik pólus pedig az, hogy ha mondjuk nem lehet luxuscikkeket kapni, és emiatt a felső rétegben morgolódnak, az már siker.

A szankciók története arra utal, hogy külső erővel nemigen lehet egy kiépült rendszert se megdönteni. Legyen szó sikeres váltásról, mint Zimbabwe és Dél-Afrika, vagy sikertelen próbálkozás, mint Észak-Korea vagy Kuba esetében, sose a szankciók a döntőek, hanem a belső erőviszonyok.⁴ Ebből azonban

³ E felfogás összetevőit kritikailag elemzi a háború előtt közétett cikkében/Gyúrfy,2021/.

⁴ A közép- és kelet-európai régióra ezt egy korábbi monográfiában igazoltam/Csaba, 1994/.

nem következik az, hogy egy diktatúrával szemben a megengedő magatartás a helyes. A németek – akik évtizedeken át hangoztatták a 'Változás az üzlet révén' téves elvét, ma már egységesen elhatárolódnak ettől a naiv gondolattól, beleértve azokat is, akik ezt kormányon képviselték. A következőkben néhány vitaindító tézist fogalmazunk meg a fentiek alapján.

1. A szankcióknak nincs és nem is lehet mikro-alapozásuk. A modern közgazdaságtanban – Lucas nyomán – ez ugyan általános elvárás, azonban, mint láttuk, szankciók bevezetésére akkor és azért kerül sor, mert a közgazdasági gondolkodás alapját és értelmét jelentő racionalitás nem működik, legalábbis a tudomány szak által bevett költség-haszon mérlegelés alapján. Kézenfekvő, hogy a nyereséget és a veszteséget mindig szembe kell állítanunk. Itt azonban a kérdés az, hogy vállalható-e egy háború, különösen egy atomhatalommal szemben. Ha nem, akkor második, sőt harmadik 'legjobb' megoldásokra kell fanyalodni. Az egyik eredmény e szemléletben maga a háború elkerülése, ami az adott körülmények ismeretében/Szíria, Irak, Csecsenföld, Afganisztán, Tigre, Dafur/ az ukrán esetben meglehetősen komoly érv.

Fontos az az elem, hogy míg az üzleti mérlegelésből gyakorta hiányzik az erkölcsi elem, esetünkben a szankció az egyik módja annak, hogy megálljt parancsoljunk egy megállíthatatlan hadigépezetnek. Észak-Korea elszigetelése lehetetlenné tette- minél inkább pária ország, annál inkább- hogy kínai és orosz szövetségesei rászabadítsák őket az alig 300 km-re, vagyis Budapest-Bécs távolságra levő dél-koreai fővárosra, Szöulra, miközben már a kaliforniai partokat is eléri rakétaik. Tehát nemcsak az tekinthető eredménynek, ha mondjuk Észak-Korea a demokráciát és a piacgazdaságot választja, már ha egyszer lesz a népnek választási lehetősége, ami eddig sose adatott meg nekik.

2. Ebből is következik, hogy ha a szankció az elvileg legjobb megoldás pótléka, akkor nem indokolt számon kérni alkalmazásától azt, amit az első legjobb, de talán az sem tudna elérni. Hirosima óta tudható, hogy a nukleáris fegyverek valóságos bevetése elviselhetetlen és megoldhatatlan dilemmákat vet föl, mindenek előtt a konfliktusban közvetlenül nem részes személyek nagy száma és a járulékos veszteségek részint beláthatatlan, részint helyrehozhatatlan jellege okán. Nem ritka, hogy a szankcionált ország vezetése a közfelfogás logikája szerint nem beszámítható, saját álomvilágában él, és elképzeléseit tekinti valóságosnak, míg a valóságot képzetesnek. Észak-Korea kapcsán számtalanszor felvetődött már, hogy az ország saját érdeke, sőt, a vezetés szűkebb szempontjai szerint is egész mást kellene tenni, mint amit valójában tesznek. Ez a meglátás azonban nem ad támpontot ahhoz, hogy mikor s milyen messzire érdemes elmenni. A céltalan, átfogó, általános korlátozások sok esetben azokat, vagy főleg azokat sújtják, aki egyfelől vétlenek, másfelől esélyük sincs a döntéshozatal befolyásolására. A differenciálatlan élelmiszer- vagy energia-embargó kézen fekvően e kategória alá esik.

3. A fentiekből következően vissza kell térnünk a mikro- és a makro megközelítés szükségszerű és lényegi eltérésére. Rövidre fogva: az önkényuralmi rendszer egyfajta politikai családként létezik, mint a maffia⁵, vagy a klán, vagy egy üzleti-baráti kör. A kölcsönös szívességek és függőségek, a sajátos – főleg vagy kizárólag a bennfentesek által osztott – értékrend együttesen egy zárt világot alkot, ami saját törvényeit követi, a külvilágét pedig megveti.

Ebben a helyzetben különleges jelentőségre tesz szert az eme üzleti gyakorlatot jól ismerő s onnan kilépő üzletember, Bill Browder/2015/ által leírt jelenség, ahol a rendszer sebezhetősége messze nem egyen-szilárdságú. A fenti kötet hatására létrejött, ún. Magnyitszkij-törvények az állami bűnözés fő szereplőinek vagyonát és személyét érintik, területen kívüli jelleggel.

Tegyük hozzá, hogy a politikai bűnözés területen kívüli üldözése legalább két évtizede a nemzetközi gyakorlat szerves része. A Marcos vagyon kiadása Svájc részéről, Taylor libériai és Milosevic szerb elnöknek a hágai büntető bíróság elé állítása csak a jéghegy csúcsa. Kézen fekvő, hogy mai világunkban esélye sincs a területen kívüliségre hivatkozó felvetéseknek, ami az állami terror kitervelőit és végrehajtóit védelemben részesítené. Ez a szempont nyilván a nem állami szereplőkre is áll, különösen olyan esetekben, mint Oroszország, ahol az állam és a gazdaág, az állam és az egyház, a külföld és a belföld határvonala legalábbis elmosódottnak mondható. Kézenfekvően áll ez a meglátás a kínai esetre is, ahol a szakirodalomban nem ok nélkül honosodott meg a China, Inc. kifejezés, hiszen az állam sok tekintetben üzleti, az üzlet pedig állami funkciókat tölt be. A vezetők célzott büntetése nagyon tud fájni, akkor is, ha ez a fellépés kézen fekvő jogi dilemmák forrása.

4. Az orosz-ukrán háború kapcsán újra fölvetődik a régi kérdés, ami anno a Szovjetunió, Rodézia és Dél-Afrika, meg Kuba kapcsán is fölmerült. Vajon életszerű-e azt várni, hogy még oly szigorú szankciók hatására a rendszer kártyavárként omlik össze? Bár ez a vágy-vezérelte megközelítés időről-időre teret nyer, a fentiekből is és az idézett forrásokból, vagyis a történelmi tényekből is belátható, hogy az efféle várakozás eltúlzott. Lechner/2020/ például meggyőzően érvel amellett, hogy a szankciók hatása legalábbis bizonytalan, de jó eséllyel a szándékolttal ellentétes hatások, vagyis a tekintélyelvű uralom országon belüli megerősödése várható. És való igaz, az idézett példákban rendre azt láttuk, hogy az ostromlott vár védői összezárnak, majd amikor az erőviszonyok fordulatot hoznak, akkor kezdődik az új szakasz. A fogalmazás homályosságát indokolja, hogy utóbbi létrejöhet egy puccs révén, vagy más puha, rendezett támeneti formában. A véres forradalom a kivétel, nem a szabály. Vagyis: nem helyes olyasmit várni egy eszköztől, amit az rendszerint nem szokott tudni.

⁵ Magyar és Madlovics/2021/ részletesen érvel amellett, hogy az orosz rendszer működését leginkább a familiaritás, nem pedig a későbbi korok szociológiája által kialakított elemzési keret révén lehet jól értelmezni.

5. Most érdemes lehet megfordítani az érvelést. Ha abból a borúlátó feltevésből indulunk ki, hogy a szankciós politika eleve kevésbé hatékony, sőt még kedvezőtlen járulékos hatásai is lehetnek mindkét félre⁶, akkor a kérdés adódik: mi jöhet helyette? A nemzetközi kapcsolatok irodalmában három, modell-értékű példát szokás említeni.

A/ A müncheni egyezmény. 1938-ban a francia és az angol kormány úgy vélte, Hitler étvágját könnyű csillapítani azzal, ha az amúgyis németek lakta, vagyis a wilsoni elvek szerint eleve nem Csehországnak járó Szudéta-földet a párizsi egyezményekhez csatolt 1920 májusi Millerand-féle kísérőlevél szövege szerinti határmódosításnak minősült. Ez jogilag helytálló, de – különösen a következmények ismeretében – az agresszor étvágját felkorbácsoló engedménynek minősült. Az elmúlt 15 esztendő alapján az oroszokat megbékíteni, újabb fordulat szerint 'csak nem megalázni' próbáló politika Obamától Macron-ig bizony ugyanezzel az eredménnyel járt. Nyilván nem az engedmény, a kooperatív megoldás keresés váltotta ki a hódítást, de a partner valós szándékainak félreértelmezése, vagy az utóbbit sugalló magatartás bizonyára eleme volt a helyzet elfajulásának. München nem ok nélkül vált évtizedek óta a hiábavaló engedmények, az önfeladás szinonimájává.

B/ A diplomácia pápája korunkban is az immár 99 esztendő, de még mindig könyveket publikáló Henry Kissinger. Az Ő életművéből kiemelendő a vietnami háború lezárása, amiért 1973 decemberében béke Nobel díjjal tüntették ki. A bökkenő csak az, hogy e műve másfél évet se élt, hiszen 1975.ápr.30án Saigon elesett, és a 2022.évi kabulihoz mérhető fejtelten menekülésbe torkollott.

Ez a példa azt mutatja, hogy miközben minden jóérzésű ember mindig a tárgyalásos megoldás híve a vérontással szemben, a békekötés önmagában nem biztosíték semmire sem. Különösen ha hosszabb távot tekintünk, a diplomácia története tele van igazságtalan, fenntarthatatlan, vagy kimondottan káros béke-egyezményekkel. A vietnami történelem a békekötést követő bő fél évszázadban a demokrácia és az emberi jogok szempontjából akkor is súlyos nehézségekkel terhelt, ha az ország az elmúlt három évtized alatt a térség egyik növekedési motorjává vált.

C/ A harmadik példa az első Öböl háború, az 1990-91 es kuvaiti-iraki háború lezárása az ENSZ BT 1991 márciusi 686-os határozata útján. A nemzetközi közösség – konkrétan az ENSZ -véget vetett egy szuverén ország megszállásának, és az agresszort meghátrálásra készítette. Ugyanakkor magában Kuvaitban nem történelem olyan reformok, amelyek az országot a nyugati értékrendhez közelebb vitték volna. Irakban még 12 esztendeig uralmon maradt Szaddám Husszein, az 1991-93-ban kitört spontán

⁶ Az minden közgazdaságilag művelt elme számára világos, hogy a világszinten optimális megoldás a teljesen szabad kereskedelmi és pénzügyi áramlások rendje. A valóságban azonban ez kevésbé érvényesül, a Kereskedelmi Világszervezet szabályainak egyre inkább kétoldalú egyezményekkel történt helyettesítése és a tőkeforgalom gyakori korlátozása mellett még kevésbé. Ha erre jönnek a -politikailag motivált, vagyis üzletileg káros – szankciók, az amúgy is gyenge eredmény csak tovább romlik.

siita és kurd felkeléseket leverve, és egy szomszédait és saját lakosságát fenyegető terrorista rezsim élén.

Rövidre fogva: az ENSZ felhatalmazása beteljesült, de csak nagyon szűken, és a 'demokrácia exportja' a érintett országokban nem volt sikeres, sem akkor, sem az azóta eltelt negyed század során, a második Öböl háborút követően sem. Nyilván monográfiát igényelne annak kibontása, miért történt ez így. Ugyanakkor vélhetőleg semmilyen meggyőződésű elemző nem képviselné azt az álláspontot, hogy a két Öböl háború, miközben végig az ENSZ BT szabta keretekben folyt, a sikeres nemzetközi béketeremtés példájának lenne tekinthető, bármilyen értelemben is.

Mindebből szűkebb témákra az következik, hogy amikor a szankciós politikát immár kötelező jelleggel, reflex-szerűen marasztaljuk el/Varga, 2022/, nagy bajba kerülünk, ha a gyakorlat ismeretében meg kellene mondanunk, mi is lenne a jobb alternatíva, különösen pedig azt, hogy az milyen feltételek mellett lehetne sikeres.

6. Szinte közhely, de az elemzésekből rendre hiányzik a komplexitás szempontja. Ahogy a monetáris politika mozgásterét nemcsak a jegybank alakítja, vagy a klasszikus mondás szerint a háború túl komoly dolog ahhoz, hogy a katonákra lehessen bízni, ez érvényes a szankciókra is. Ahogy a kereskedelem-politika lépéseit például az adópolitika kereszttezheti, eképp a szankciók, ha nem illeszkednek szélesebb, egyeztetett irányvonalba, az elvárhatónál is kisebb hatást fejthetnek ki. Vagyis: reális esetben egy *koherens stratégia részeként* kerülnek bevezetésre, és jó esetben egybehangolt lépések sorában szerepelnek.⁷ Ez igen könnyen leírható, de nehezen megvalósítható. Csak a példa kedvéért az egyik leghatalmasabb orosz oligarcha, a 90es években a magánosítást szervező⁸, majd a bankvilágot vezető Oleg Potanyin nincs rajta a szankciós listán. Az Ő tulajdonában van a Norilszk Nikkel, az pedig egy erőteljesen hiánycikknek számító stratégiai ritka fém termelője és forgalmazója. Hasonlóképp ismert a napi sajtóból a német és az amerikai hadiipar egymással nem egyező szempontrendszer az ukrajnai fegyverszállítások ügyében. A hazai sajtóból jól ismert energia embargó csak ezután jön a sorban.

7. Közismerten nagy szerepet játszott az elmúlt évtizedekben a technológia és annak kereskedelme. Voltaképp elég kézenfekvő e terület szerepe a hadi képességek kialakításában és fenntartásában. Ennél is nagyobb lehet az a hatás, ami a gazdasági növekedés tekintetében várható. Voltaképp alig van

⁷ Sokat mondó, hogy az egykori szovjet blokkba irányuló technológiai kített ellenőrző szervezet a Coordinating Committee/CoCom nevet viselte.

⁸ Ő volt a szellemi atyja a sok éves helyben járást leküzdő, részvényt hitelért programnak 1995-ben. Miközben a megoldást – aminek a lényege, hogy a magántulajdon megszerzéséhez nem kell készpénz – sokat bírálták, tény, hogy a magángazdaság ekkor kialakult aránya egy negyedszázad után se nőtt tovább, annyi lett eladva, amennyit akkor értékesítettek. A folyamat vadnyugati jellegét érzékletesen és részletesen mutatja be Bill Browder/2015/ más összefüggésben idézett könyve.

olyan pont, amiben a közgazdaság-tudomány különféle irányzatai egyaránt el tudnak fogadni. A technológia központi szerepében egyetértenek a neoklasszikusok, az osztrák iskola, a strukturalisták, az endogén növekedésmélet hívei és még a marxisták is.

Vita folyik az irodalomban arról, hogy a technológia növekedési hatása mekkora, ezt miképp mérjük, és főképp arról, hogy ezek a hatások milyen mechanizmusok mellett és milyen ösztönzőkkel hozhatók mozgásba. Ezek összetett és vitatott kérdések, de pusztán felsorolásukkal érzékeltethető az, hogy a technológiai fejlődést kormányzati eszközökkel ösztökélni az egykori buzdítást idézi: 'írók, alkossatok remekműveket!'. Mindebből témánkra az következik, hogy a technológia forgalmának ellenérszésével és adott esetben korlátozásával ritka esetben érhetünk el közvetlen eredményt, mondjuk a rakéta-technológia terén. Jellemző azonban az a helyzet, amikor a technológia lassan és közvetve fejti ki hatását, mind a növekedésre, mind a jólétre.

Ebből következik az, hogy a technológiai szankciók ügyében két szélső álláspont jelentkezik a gyakorlatban. Az egyik szerint voltaképp mindent ez dönt el, vagyis egy szigorú ellenérszési rendszerrel az orosz gazdaság akár meg is bényítható. Ez az irányzat meg van azon lepődve, hogy miközben az orosz nagy bankok többségének SWIFT rendszerről történt lekapcsolása rendkívüli nehézségeket okoz a mindennapokban, az orosz fizetési rendszer nem bényult meg. Nem utolsó sorban azért, mert a belső, intézményi forgalom lebonyolítására 2014 óta párhuzamos, belföldön működtetett rendszert építettek föl.

A másik nézet az előbbinek ellentéte. Úgy véli, hogy a technológiai szankcióknak a túlnyomóan zárt orosz gazdaságra nemigen van hatása, vagy ami van, az elhanyagolható és importkiváltással pótolható. Ez utóbbi a szovjet korszakra utal, megfedekezve arról, amit mindahányan tapasztaltunk, akik szovjet órát, hűtőgépet vagy gépkocsit használtunk, orosz repülőgépen utaztunk. Vagyis arról, hogy egy dolog az, hogy valami működik, és más dolog, hogy jól, hatékonyan, versenyképesen működik.

Mindebből az következik, hogy nagy figyelemmel érdemes kísérni az orosz gazdaságból érkező híreket. Például az inzulin hiánya nem bényítja meg a rakétakilövő rendszert, de európai országban nagy feszültégek forrása. Hasonlóképp a ritka fémek hiánya egy sor termék életképességét, sőt létrehozhatóságát érinti, mindjárt a gépkocsinál kezdve. Vagyis: vélhetőleg lassan, de biztosan fejti ki hatását a technológiai szankciók sora, főleg amíg és amennyiben nem kerül meg tömegesen. A félvezetők hiánya például a fele se tréfa kategóriája már e cikk lezárása idején is.

8. A szankciók közkeletűvé vált, bazári jellegű értelmezésébe egyáltalán nem fér bele alkalmazásuk egyik legfontosabb eleme. Ez pedig a Joseph Nye/2004/ nyomán elterjedt *soft power* hatásának leérsülésé. A koncepció lényege az, hogy az igazán sikeres országok nem tűzzel-vassal akarják és tudják

elérni a céljaikat, hanem inkább a kedvező kisugárzásuk révén. Történelmi példánál maradva: Franciaország ugyan elvezette a napóleoni háborúkat, de a francia nyelv, a kultúra és persze maga a főváros sosem rendelkezett olyan kisugárzással, mint az ezt követő évszázadban. Például az operajátszásban akkor és attól számított valaki tényezőnek, amikor legalább először, de inkább visszatérően Párizs színpadjain bemutatták a műveit. Elég az Opera Garnier szoborparkját megnézni, vagy akár Verdi, Wagner vagy Sztravinszkij karrierjére gondolni ahhoz, hogy világossá váljék e koncepció. Nem Franciaország volt e század gazdasági, vagy katonai központja, mégis a francia nyelv vált a kultúra és az emelkedett társalgás nyelvévé, még Oroszországban is.

Témánkra visszatérve: kézenfekvő, hogy egy ország vonzerejének megkopása, vagy leépülése nem közömbös a reálpolitika szempontjából sem. Annak idején a szovjet birodalom megrendülésének fontos eleme volt az ideológiai kiürülés, amit a 'helyben járás éveinek' /*godi zasztaja*/ neveztek és az afganisztáni vereséggel csúcsosodott ki.

Az orosz nyelv és katonai hatalom kiemelt szerepét jelöli meg a 'közel külföld' fogalma, ami a Baltikumon kívüli utódállamokat jelenti. Ebben a körben a legutóbbi időkig létezett az orosz világlátás, kultúra, gazdaság és szellemi kapcsolatok – katonai és gazdasági alapokon túlmutató – tovább élése, amit a *russzkij mir* kifejezéssel illettek. Mindenki tapasztalhatta, hogy a legutóbbi időkig egy kazah vagy azeri hallgató az angolt orosz akcentussal beszélt, vagy hogy az orosz egyetemeken és kutatási intézményekben továbbra is meghatározó szerepet játszottak az utódállamok értelmiségi képzésében.

Ez az informális befolyás a Krím elcsatolása és az azt követő korszakban megkopott. Az orosz nemzeti büszkeség számára fontos területet nem csekély költséggel lényegében visszafordíthatatlan módon integrálták Oroszországba/Andrékó, 2022/. Nem meglepő, hogy a sok tekintetben haszontalan hadműveletek – mindenek előtt Marjupol lerombolást követő bevétele – a szakadár területek tengeri kijáratát épp errefelé biztosítják.

Ugyanakkor a szankciók révén Oroszország pária szerepbe kényszerült, a hű támogatók körébe Eritrea, Észak Korea és Fehéroroszország sorolható. Nehéz lenne számszerűsíteni azt, hogy mit jelent a tudományos és a művészeti kapcsolatok befagyasztása, vagy az orosz nyelv exota kis nyelvvé való visszazsugorodása, de biztos, hogy hosszabb távon sok jó nem származhat belőle.

9. A főntebb vázoltaktól sem függetlenül erősödött fel az Oroszországból való tömeges kivándorlás. Ez a folyamat természetesen már a 80-as évektől kezdve érzékelhető volt, ennek ellenére az ország a legutóbbi időkig pozitív bevándorlási mérleggel rendelkezett. Az orosz kisebbség nem csekély része menekült el az utódállamokból, Kazahsztántól Grúziáig, és nem feltétlenül a gazdag nyugati országokba telepedett át- nyelvi, megélhetési, rokonsági és sok más szempontot mérlegelve.

Ehhez a tendenciához képest új jelenség az, hogy a putyini egyeduralom kiépülésének éveiben felgyorsult az orosz kivándorlás, mindenek előtt a jól képzett és/vagy vállalkozókész rétegek körében. Berlin, München, New York vagy Tel Aviv sosem szűkölködött orosz anyanyelvű művészek, politikusok, vállalkozók és pénzemberek tekintetében. De ez a folyamat mára – és nem kis részben a háború közvetlen hatására - rendkívüli mértéket öltött és szembe ötlővé vált. Amikor olyan emblematisz személyiségek, mint az egykor az orosz magánosítást, majd az energiaszektort felügyelő Anatolij Csubajsz távozása 2022 februárjában, vagy a Chelsea tulajdonosaként világhírré szert tett Roman Abramovics menekülése új dimenziót kölcsönzött annak a folyamatnak, amiben eredendően ellenzékiek és tudósok, vállalkozók és alkotók menekültek el az önmagával egyre elégedettebb új cári rendszerből. Az a tény, hogy hasonló folyamatokat Kínában vagy Iránban, Törökországban vagy Indiában is megfigyelhetünk, az orosz társadalom számára nem teszi kisebbé a veszteségeket. Minél inkább hitelt adunk az emberi tőke elméletének, annál súlyosabbnak látjuk a következményeket, főleg hosszabb távon.

10. A szankciók kapcsán nem kerülhető meg az a kérdés, hogy mi lesz utánuk? Az elmondottakból adódik, hogy a szankciók térben és időben korlátozottak, ha elérték céljukat – vagy épp belátták sikertelenségüket – akkor véget érnek. Az a kérdés tehát, hogy miként érintik a szankciók az újjáépítést?

Nem kétséges, hogy – mint a második világháború idején is – az újjáépítés kérdése már a fegyverszünetet, még inkább a békekötést megelőzően az érdeklődés homlokterébe került. A nemzetközi szinten az IMF és a Világbank megalakítására már 1944 júliusában, vagyis az 1945. augusztus 15-i japán kapituláció előtt jóval sor került, még hozzá kifejezetten az újjáépítés és az új nemzetközi gazdasági világrend céljára. A magyar közgazdászok már 1942-43 során, a teheráni konferenciát követően elkezdték a béke időszakának modelljén és az oda vezető úton való töprengést/Navratil, 1943/. Ez utóbbinak fontos eleme, hogy 1921-től eltérően – nem is tervezték a szabadpiaci modell és a konvertibilitás helyreállítását. Az angol irányított gazdaság és a szovjet tervgazdaság hatása mellett a háborús tapasztalatok is ebbe az irányba vittek.

Témánk szempontjából a fejtegetés kettéágazik. Oroszország tekintetében nem ismerünk hasonló zsánerű gondolat-kísérleteket sem, a putyini gazdasági modellt egyelőre nem kérdőjelzik meg politikai súlyú elemzők. Ukrajna tekintetében azonban a nagyvonalú, 300 Mrd eurót meghaladó külső segélyre építő újjáépítési tervet készített 2022 áprilisában a londoni Gazdaságpolitikai Kutató Központ/Becker, T és társai, 2022/, és emellett 2022 júl. 4-5-re a svájci államszövetség rendezésében Luganóban ül össze egy segélykonferencia. A háború mindkét részvevőjére igaz azonban, hogy nem a külső források

összege és összetétele, hanem a belső intézményrendszer minősége lesz a meghatározó a talpra állás időigényében és fenntarthatóságában egyaránt. Utóbbi téren egyikükről sincsenek kedvező előzetes ismeretek.

Nagy kérdés, hogy a sok tekintetben bukott, vagy legalábbis gyenge államnak/*failed state*/ ismert Ukrajnában a fegyverszünetet követően milyen ütemben lesz lehetséges a fizikai és intézményi infrastruktúra helyreállítása.

Hasonlóképp ma még nyitott kérdés az, hogy az orosz gazdaág mikor és milyen feltételek mellett tud és képes a világgazdaság vérkeringésébe visszakapcsolódni. Ehhez a szankciók fokozatos kiiktatására is szükség lesz, aminek sem a köre, sem az ütemezése nem látható ezen írás lezárásakor. Az azonban tudható, hogy az e lépések előfeltételének tartható belső fordulat aligha a külvilág nyomására, annak közvetlen következtében jön létre. Ha a korábbiakban kifejtettekben nem tévedtünk alapvetően, akkor viszont az is igaz, hogy a szankciók e fordulat megérlelésében el nem hanyagolható szerepet játszhatnak, vagyis semmiképp se minősíthetők fölöslegesnek és kártékonyak.

FORRÁSMŰVEK

- 1/ ANDRÉKÓ Gábor/2022/: A Krím félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatósága. *Külügyi Szemle*, III.folyam, 24.évf.1.szám, 142- 175.lap
- 2/ ASADA, M.szerk./2021/: *Economic Sanctions in International Law and Practice*. Abingdon/Anglia: Routledge.
- 3/ BECKER, T és tsai/2022/: 'A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine'-CEPR,London, április 7/ a VoxEU oldalán át utoljára elérve: jún.27.
- 4/van BERGEIJK, P.A.G.szerk//2021/: *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham/Anglia: Edward Elgar.
- 5/ BROWDER, B./2015/: *Red Notice: a True Story of High Finance, Murder and One Man's Fight for Justice*. New York: Simon and Schuster.
- 6/ CSABA László/1994/: *Az összeonlás forgatókönyvei*. Budapest: Figyelő Kiadói Rt/újryomva 1995/.
- 7/ CSABA László/2004/: Stratégiaváltás az orosz külpolitikában? *Külügyi Szemle*, III.folyam, 3.évf./1-2/.szám, 98-115.lap.
- 8/ DEÁK András György/2021/: Gazdasági nyomásgyakorlás a nemzetközi politikában. Néhány gyakorlatias szempont a gazdasági szankciók értékeléséhez. Budapest: NKE Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, *Elemzések*, 19.szám/online is/.
- 9/ DUNAY Pál és szerzőtársai/2019/: Western sanctions to address security challenges in Europe's East. *Journal for Intelligence, Propaganda and Security Studies/Graz*, 13.évf.1.szám, 84-97.lap.
- 10/ GYÓRFFY Dóra/2021/: Amerika vagy Kína hanyatlik? IN: ÁGH Attila, szerk: *Az új világrend kialakulása. Az EU-USA-Kína hatalmi háromszög*. Budapest: Noran Libro, 145-167.lap.
- 11/ LECHNER, T./2020/: *Collateral Damage Autocracy? On the Impact of Economic Sanctions on the Political System*. Frankfurt am Main.: Verlag Peter Lang.
- 12/ MAGYAR, B. – MADLOVICS, B./2021/: *A posztkommunista rendszerek anatómiája*. Budapest: Noran Libro.
- 13/ NAVRATIL Ákos/1942/2007: Irányító szempontok a közgazdaságtanban . Megjelent: Uő: *Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban/válogatta és a bevezetőt írta HILD Márta/*. Budapest: Aula Kiadó, 309-329.lap.
- 14/ NYE, Joseph/2004/: *Soft Power: the Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

15/ ROMANOVA, T.- DAVID, M. szerk./2021/: *The Routledge Handbook of EU-Russia Relations: Structures, Actors, Issues*. Abingdon: Routledge.

16/ VARGA Judit/2022/: Szemellenzős Brüsszel politikája/Kincses Krisztina interjúja/. *Magyar Nemzet*, jún.30.